

Vážené kolegyně a vážení kolegové,

o Vánocích jsem napsal do časopisu Kontexty článek s názvem „Dějiny v nás. Co vše předáváme našim dětem a vnukům“. Psal jsem o našem výzkumu dopadu extrémního stresu – holokaustu – na přeživší, jejich děti, vnuky. Článek jsem uvedl úvahou, jak dějiny ovlivňují mentalitu národů: „Když se podívám na nám geograficky blízké evropské národy a jejich dějiny, vidím kontinuitu. Politika dnešního Ruska je pokračováním prosazování vlivu Ruska, přinejmenším od pokusu Ivana Hrozného v 16. století dobýt pobaltské Livonsko. Ať už v čele státu stál nebo stojí car, imperátor, generální tajemník nebo prezident.“ Vůbec jsem netušil, co se stane. Když si dnes, během války na Ukrajině, položíme otázku, proč se Rusko chová tak, jak se chová, myslím, že odpověď nalezneme v geopolitických dějinách (1, 2). Hodně je toho dáno geografii. Rusko nemá na západě ani východě přírodní hranice. Ze západu i východu se po staletí na Rusko řítily invazní vojska. Asi největší dopad měl útok Tatarů v 13. století. Vyvrátili Kyjevskou Rus, dostali pod kontrolu prakticky celé Rusko, které se osvobozovalo přes dvě stě let. Mongolská nadvláda zabránila Rusku integrovat se do Evropy, renesance tady nebyla. Zřejmě to byla mongolská dominance, která vytvořila systém ruského státu, kdy stát patřil velkoknížeti či carovi (nebo komunistické straně či prezidentovi) a jednotlivci jen slouží státu. Cena lidského života je pro stát nízká.

Tak se Rusko stalo a zůstalo autokratickým státem s hodnotami odlišnými od západní civilizace. Dějiny Ruska jsou dějinami vítězství a porážek, od vzniku a vyvrácení Kyjevské Rusy, okupací Tatary, obsazení Moskvy Poláky začátkem 17. století, odtržení Rusy obsazených zemí po roce 1917, také však sérii expanzivních válek od 15. století, vítězství nad invazí napoleonských vojsk, hrdinské obraně proti hitlerovskému útoku a také ovládnutí, často násilné, východní a střední Evropy. Rusko, bez přirozených hranic, vidělo obranu v expanzi. Expanze se tak stala základem ruské politiky, ať už Rusko bylo ohroženo nebo ne. Dalším faktorem je, že země je studená, na severu je hodně nerostného bohatství, ale je obtížně obyvatelná, sklídit úrodu je nelehké. Krátké léto si vynutilo nucenou práci všech, řízenou shora, ve 20. století se tomu říkalo kolektivismus. Osobní svoboda je nepodstatná, rozhoduje kolektiv, respektive jeho vedoucí.

Rusko až do 18. století mělo přístup k moři jen na severu. Po staletí se toužilo dostat k teplému moři a úrodné půdě – to je Ukrajina. Až Petr Veliký prorazil hranice k Baltu a Kateřina Veliká, koncem 18. století, k Černému moři. Obsadili tatarský Krym. Rusko od té doby považovalo Ukrajinu a Bělorusko za svoji neoddělitelnou součást, další východo- a středoevropské státy jako nárazníky (i nás). Rusko je euroasijská velmoc, skutečně evropskou se stává až přes Ukrajinu. Větší část území je

v Asii, ale žije tam jen asi 28 milionů lidí (mimo chodem, láska s Čínou asi také nebude věčná, kolem roku 1860 zabralo silné Rusko slabé Číně obrovské území, větší než Francie, uvidíme, jak se zachová v budoucnosti silná Čína k slabému Rusku). Proč válka právě teď? Když se podíváme na dnešní hranice Ruska po rozpadu SSSR, ocitneme se na začátku 17. století. Když se podíváme na dopad dějin, vidíme paranoidní nedůvěru k vyspělému světu, konstantní touhu po expanzi, podřízení jednotlivců autoritativnímu systému, sebevědomí velmoci (už tisíc let se prohlašují za třetí Řím). Samozřejmě Rusko je také zemí vynikající kultury i svobodomyšlných lidí, ale politicky se zásadně nemění. Ukrajina naopak, za osm let nejenom vybudovala novou armádu, ale zavedla také svobodné volby. A zřejmě se tam v průběhu druhé poloviny 20. a začátku 21. století změnila mentalita. Země s historií antisemitismu (kozácký hejtman Chmelnickij, který v 17. století odstíhl levobřežní Ukrajinu od Polska a připojil ji k Rusku, inicioval obrovské pogromy; desítky tisíc Ukrajinců kolaborovalo s nacisty) si zvolila za prezidenta židovského herce, který se stal hrdinou. Třeba se Rusko také jednou změní. Uvidíme.

prof. MUDr. Ivan Rektor, CSc.

1. Richad E. Pipes: Russia under the old regime. Charles Scribner's Sons, New York, 1974.

2. Robert D. Kaplan: The Revenge of Geography. Random House, New York, 2012.